

Sovon *nieuws*

*Wordt de
gewilde Raaf
ooit weer
stadsvogel?*

Ook in dit nummer:

Tureluur houdt zich staande

Vogels en windenergie

Ad Kolen ziet de ontwikkelingen in de Dongevallei

Robert Kwak licht basiskwaliteit natuur toe

Fred Hustings met pensioen

Heb je de app?

Uit het **veld**

Een leerzaam seizoen. Cursisten Corrie van der Veen en Menno Gunst luisteren aandachtig naar de uitleg van Sjouke Scholten (midden). Ze zijn op pad in de Friese Alde Feanen om broedvogels te inventariseren. De theorie leerden ze via digitale cursusavonden, de praktijk in tweetallen in het veld.

Meer over het cursusseizoen lees je op pagina 22.

Foto: Marcel van Kammen

Sovon-Nieuws

In Sovon-Nieuws berichten we over de vereniging, de vogeltellingen en overige zaken betreffende vogels, met de nadruk op Nederland. Bij de samenstelling van artikelen betrachten we uiterste zorgvuldigheid. Sovon is niet aansprakelijk voor eventuele fouten die in deze uitgave voorkomen. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Loes van den Bremer, Albert de Jong, Marwa Kavelaars en Marcel Wortel.
Fotoredactie: Harvey van Diek.
E-mail: redactie@sovon.nl

Lidmaatschap

Leden ontvangen viermaal per jaar Sovon-Nieuws. Zie voor lid worden en diverse tarieven sovon.nl/lidmaatschap

Bureau

Sovon Vogelonderzoek Nederland
Toernooiveld 1,
6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL37 TRIO 0391 2031 85

Lay-out:

Haas ontwerp
van Groot tot Klein

Druk:

Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier en verstuurd in recyclebare folie van suikerriet. ISSN 1383-0635.

Foto omslag:

Raaf. Foto: Frans Schepers

Inhoudsopgave

6 Ontspringen Tureluurs de dans?

Onder weidevogels zijn Tureluurs de uitzondering. Deze late broeders hebben een beter nestsucces, maar van kuikenoverleving weten we te weinig.

10 Windenergie: risico's voor vogels in beeld

Op basis van gegevens over verspreiding, aantallen en vliegbewegingen van vogels zijn kaarten gemaakt die laten zien waar de wens naar duurzame energie zo min mogelijk ten koste gaat van de vogelbevolking.

12 Raven: al weer even lang terug als weggeweest

De Raaf verdween een eeuw geleden uit Nederland, maar sinds de herintroductie in de jaren zestig zien we ze in bosrijke gebieden op de zandgronden steeds meer.

14 'We willen de Veldleeuweriken weer terug'

Net voordat hij met pensioen gaat, licht Robert Kwak het programma 'Basiskwaliteit natuur' toe. Vogelbescherming zette de staat van ons landschap op een rij.

16 In de klei: Vinger aan de pols van de stadsnatuur

Ad Kolen inventariseert al achttien jaar de Dongevallei en 'Als je dat maar lang genoeg volhoudt, ga je op een gegeven moment de ontwikkelingen zien.'

18 Fred Hustings met pensioen

Na meer dan 36 jaar moet Sovon afscheid nemen van Fred Hustings, Sovon'er van het eerste uur. Als redacteur ging zijn rode pen door een groot deel van de teksten, maar zelf schreef hij ook veel: van methodologische handleidingen tot het nieuwe boek *Verschenen of verdwenen*.

20 Heb je de app?

Met verrekijker en smartphone het veld in? We zetten de handigste apps voor de onderzoekende vogelaar op een rij.

22 Broedvogeltellers opgeleid

In het voorjaar van 2021 werden de cursusavonden digitaal gegeven. De aanpak in het veld was als vanouds, al waren de praktijkgroepjes kleiner en werd er vooral in duo's geoefend.

Steeds normaler: Ooievaars volgen een ploegende boer. »
Foto: Marcel van Kammen

Kan halfleeg niet wat vaker halfvol zijn?

Als ik op een willekeurig moment ga wandelen op het nabij gelegen Wekeromse Zand, de Ginkel of de Planken Wambuis moet het raar lopen om niet een 'prukkende' raaf tegen te komen.

Steevast wil ik de vogel in de kijker hebben, om gewoon even te genieten. Want de Raaf was in mijn jeugd en studietijd allesbehalve algemeen. Het heeft veel tijd en toewijding gekost de soort als broedvogel terug te krijgen, zoals Rob Vogel in het onlangs verschenen boek 'Gewilde dieren' fraai heeft beschreven. Raven zijn nu welkom, de historie is vergeten, we kennen hun betekenis in een levensgemeenschap en weten dat te waarderen.

Maar ja, in Nederland is het glas vaker halfleeg dan halfvol. En zeker waar het gaat om de ontwikkelingen in onze natuur is er vaak ook reden voor pessimisme. Maar het is dus niet alleen kommer en kwel. In ons Veluwe dorp foerageren Aalscholvers op de dorpsvijver en staan Ooievaars op lantaarnpalen langs de snelweg. In de zeventiger jaren moest ik daarvoor van Den Haag naar het Naardermeer respectievelijk Oudewater reizen!

Bij het halflege glas hoort ook dat we van dergelijke successen nauwelijks lijken te kunnen genieten. De teruggang in veel vissenpopulaties wordt al toegeschreven aan de overal aanwezige Aalscholvers, nu Ooievaars langzamerhand weer ons landschap kleuren klinkt steeds vaker de klacht 'dat het er nu toch wel teveel worden' (ze eten inderdaad ook kuikens van weidevogels). Je kan er op wachten dat er 'teveel Slechtvalken' zijn (want de Spreeuw gaat achteruit...) of 'teveel Grote Zilverreigers' (die eten immers ook vissen...). Daarom blijft het belangrijk om in beeld te houden wat er werkelijk aan de hand is bij aantallen en verspreiding van vogels en welke achterliggende oorzaken een rol spelen. Daarover gaat het nieuwe boek 'Verschenen of verdwenen' dat momenteel wordt afgerond. Het vertelt over de achtergronden van de nieuwkomers onder de broedvogels, soorten die zich een plek hebben weten te veroveren in het sterk door de mens beïnvloede landschap. Ook de soorten die als broedvogel uit ons land zijn verdwenen, komen aan bod; waarom hebben zij het niet gered? Dat zal leiden tot meer begrip over de veranderingen in de vogelwereld en tot meer onbekommerd genieten van soorten die we zien.

Het boek markeert ook een grote verandering bij Sovon: onze senior redacteur Fred Hustings gaat deze zomer met pensioen. Fred is dankzij zijn grote betrokkenheid bij onze atlassen bij velen bekend en hij wordt alomteweerd om zijn grote vogelkennis en vlotte (redactie)pen. Met het nieuwe boek zet hij een fraai punt achter zijn loopbaan. Op het Sovon kantoor kijken we als zijn collega's met grote dank terug op decennia van intensieve en prettige samenwerking. Wij wensen hem uiteraard alle goeds toe met vele mooie vogelmomenten!

— **Theo Verstrael**
directeur Sovon

Ontspringen Tureluurs de dans?

Met de meeste weidevogels gaat het niet goed. De Grutto en Scholekster zijn de laatste decennia flink in aantal afgenomen en de Kievit gaat daar nu in rap tempo achteraan. Een uitzondering daarop is de Tureluur, die niet meer zo snel afneemt en zich beter lijkt te handhaven. Waarom doet de Tureluur het beter - of eigenlijk minder slecht - dan de rest? We gingen op verkenning.

Voor het broedvogelmeetnet van Sovon worden Tureluurs jaarlijks geteld. Het zijn vrij late broeders; eind mei is pas de helft van de kuikens uit het ei gekropen. Daarna duurt het nog drie à vier weken voordat de kuikens vliegvlug zijn. Ze broeden vooral in open, vochtige graslanden met het liefst brakke of zoute omstandigheden. Vogeltellers komen ze in allerlei gebieden tegen: in intensief gebruikt grasland, kruidenrijk grasland en natuurgebieden met bijvoorbeeld pitrus en korter gras. Ook op kwelders en schorren zijn ze te vinden.

Flexibele habitatkeuze

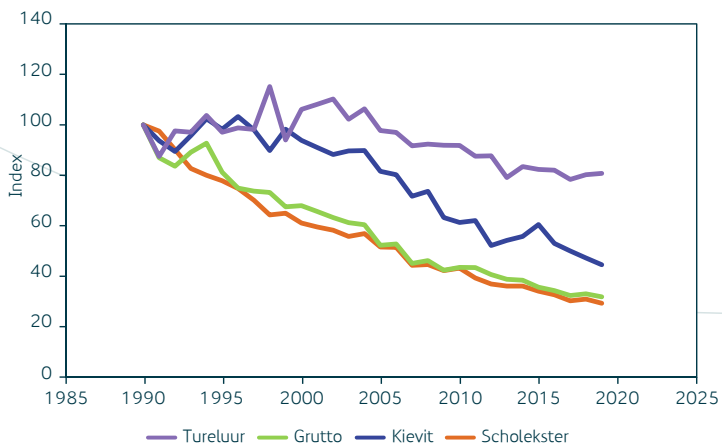
De Tureluur lijkt dus een bredere habitatkeuze te hebben dan de Grutto en Kievit, twee andere karakteristieke boerenlandvogels. Het Verdrongen Land van Saeftinghe is bijvoorbeeld een groot bolwerk van Tureluurs, terwijl er nauwelijks Grutto's broeden. Maar ook in dit soort brakwatergebieden neemt de populatie af, in dezelfde mate

als in het agrarisch gebied. Het broeden op de kwelders zal dus wat betreft aantalsontwikkelingen niet het verschil maken met de andere weidevogels. Wanneer we kijken naar de natuurgebieden, waar vaak speciale beheermaatregelen gelden, zien we dat het nestsucces hoger is. Maar dit is voor de andere weidevogelsoorten ook het geval.

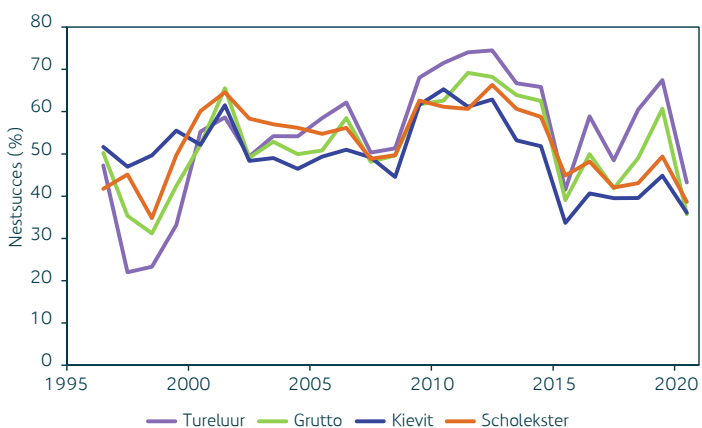
Toch hebben Tureluurs wél een streepje voor door niet zo kieskeurig te zijn als het gaat om hun broedhabitat. Zo zijn ze minder afhankelijk van het boerenland en profiteren ze meer van natuurontwikkelingsprojecten dan andere weidevogels. Ze kunnen ook prima uit de voeten in 'tijdelijke natuur' (bij uitbreidingen van industriegebieden of aanleg woonwijken) of kleine waterbergingen in de nabijheid van bebouwing. Of ze op dat soort plekken meer kuikens groot krijgen is echter niet precies bekend. Veruit de meeste tel- en onderzoeksgegevens over de Tureluur komen uit agrarisch gebied en

⚡ Tureluurkuikens verlaten al vroeg het nest om zelf op zoek te gaan naar voedsel. Foto: Jelger Herder

Figuur 1. Aantalsontwikkelingen van vier weidevogelsoorten.

Figuur 2. Trends in nestsucces (percentage nesten waarvan minstens één ei uitkomt) van vier weidevogelsoorten. Gegevens uit het Meetnet Nestkaarten.

de andere broedhabitats zijn onderbelicht. Er lijkt weinig verschil te zijn tussen de trends in de verschillende habitats, maar er zijn meer gegevens nodig om erachter te komen in hoeverre de flexibeler habitatkeuze ten grondslag ligt aan de minder sterke achteruitgang van de soort.

Minder predatie

Het nestsucces van weidevogels verschilt sterk per jaar, zo blijkt uit de nestgegevens die weidevogelbeschermers verzamelen (figuur 2).

Foto: Hans Overduin

**VOGELBROEDTERREIN
VERBODEN TOEGANG**

VAN 1 MAART TOT 15 JUNI

ART.461 W.v.S.

⚡ Jonge tureluurkuikens moeten bij koud weer af en toe opwarmen onder de ouders. Foto: Ruurd Jelle van der Leij

Nestsucces en broedsucces

Nestsucces en broedsucces hebben verschillende betekenissen. Het broedsucces slaat op het feit dat een broedpaar tenminste één vliegvlug kuiken weet te reproduceren. Het nestsucces geeft de kans in procenten aan dat minstens één ei van een legsel succesvol uitkomt. Er zijn aanzienlijk meer gegevens bekend over het nestsucces dan het broedsucces omdat alle weidevogelkuikens het nest kort na uitkomen verlaten, waardoor ze minder goed te monitoren zijn. Enkel van de Grutto zijn goede gegevens beschikbaar over het broedsucces. Als we van de andere weidevogels eveneens willen weten wat de uiteindelijke reproductie is, dan zou ook voor die soorten een methode moeten worden ontwikkeld om het broedsucces te meten.

Hoewel de vier steltlopersoorten vergelijkbare fluctuaties laten zien, lijkt het nestsucces van de Tureluur steeds iets hoger te liggen dan de andere soorten. Die schommelingen hangen samen met verschillende factoren. Weersomstandigheden en voedselbeschikbaarheid hebben een grote invloed op de overleving van nesten en de kuikens, maar de muizenstand speelt al eerder een belangrijke rol. Bij een hoge muizenstand schakelen predatoren veelal over op muizen. Zijn er minder muizen, dan gaan ze op zoek naar ander voedsel, zoals eieren en jonge weidevogels. De afgelopen jaren is de predatiekans van nesten bij alle onderzochte weidevogelsoorten toegenomen, maar het minst bij Kievit en Tureluur (Teunissen et al. 2020). Opvallend is het gegeven dat met meer Kieviten in de buurt, de kans op predatie van het nest voor de Tureluur afneemt. De Kievit is een felle nestverdediger en een naburige Tureluur heeft daar dus ook profijt van. Tureluurs hebben dan ook een sterke voorkeur om zich in het grasland in de buurt van een Kievit te vestigen.

Kuikens aan de wandel

Als de tureluurkuikens eenmaal uit het ei zijn gekomen, blijven ze vaak binnen een straal van 60-100 meter van het nest (Verhulst et al. 2007). De ouders zijn erg plaatstrouw en maken hun nest vaak op dezelfde plek. Zo leren ze hun gebied door en door kennen. In tegenstelling tot veel andere weidevogels, groeien de kuikens van de Tureluur vooral op plekken op waar minder maaimachines komen, zoals (greppel)plasdrassen, slootkantjes en braakliggende stukjes. Ook zijn de ouders behendig in het weggeleiden van de kuikens, waardoor ze maaimachines kunnen ontwijken. Omdat tureluurkuikens niet helemaal afhankelijk zijn van kruidenrijk gras, zoals wel het geval is bij Grutto's, kunnen Tureluurs ook flexibeler zijn in de timing van hun broedsels. Ze broeden niet zo

gepiekt als de Grutto en kunnen een stuk langer doorgaan, soms zelfs tot eind juni. Opnieuw lijkt de flexibiliteit de Tureluur te helpen.

Later maaien

In het kader van agrarisch natuurbeheer worden elk jaar vaak dezelfde percelen laat gemaaid. De Tureluurs en hun kuikens profiteren van dat late maaien. Vooral als het beheer op de goede percelen gelegd wordt, hebben ze daar lang profijt van omdat ze elk jaar naar dezelfde plek terugkeren om te broeden (Verhulst *et al.* 2007). Bij het selecteren van percelen voor maatregelen in het kader van agrarisch natuurbeheer wordt steeds meer gelet op de concentraties van weidevogels. Zo helpt uitgesteld maai-beheer op deze plekken de Tureluur en de Grutto, maar de Kievit heeft daar meestal weinig aan. Die heeft juist een voorkeur voor een lage, open vegetatie.

Overlevingskansen

Er is nauwelijks iets bekend over hoe het de Nederlandse tureluurkuikens vergaat nadat ze zijn uitgekomen. De kuikenoverleving van Grutto's en Kieviten is veel beter onderzocht; voor de Tureluur zijn die gegevens nog schaars. Het lijkt erop dat de relatief grote flexibiliteit in gedrag en habitatkeuze, de Tureluur een beter broedsucces op kan leveren. Maar we weten dus eigenlijk niet wat er met kuikens gebeurt en hoe zich dat verhoudt tot andere weidevogelsoorten.

Door na te gaan hoeveel van de gevestigde broedparen alarmeren, kan er een inschatting gemaakt worden van de kuikenoverleving via een zogenaamde Bruto Territoriaal Successtelling (BTS). Ook onder-

zoek met kleurringen zou kunnen helpen om gegevens te verzamelen over de overlevingskansen van de vogels. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het kader van een Retrapping Adults for Survival (RAS) project. Door kuikens kleurringen te geven, kunnen ze individueel herkend worden. Zo kan er gekeken worden of de jongen overleven en of ze terugkeren om te broeden als ze eenmaal volwassen zijn. Dat is een belangrijke stap om meer te leren over de overlevingskansen en reproductie van de Tureluur.

Het is duidelijk dat de verschillende fases van de broedcyclus allemaal een belangrijke rol spelen. Tureluurs moeten elk jaar weer vele hindernissen overwinnen om hun kuikens groot te brengen. Door het broedgedrag en de risico's goed in kaart te brengen, kunnen we beter begrijpen waar het mis gaat en welke factoren ervoor zorgen dat het met de Tureluur niet zo slecht gaat als met veel andere weidevogelsoorten. Die kennis zal ook helpen om de andere weidevogels effectiever te beschermen.

— **Marwa Kavelaars, Bernice Goffin,
Wim Tijsen & Erik Kleyheeg**

Verder lezen:

Kleyheeg E. *et al.* 2020. Boerenlandvogelbalans 2020.

Teunissen W. *et al.* 2020. Predatieproblematiek bij weidevogels. Sovon-rapport 2020/41.

Verhulst J. *et al.* 2007. Wader Study Group Bull. 112: 52-56.

**Tureluurs vestigen
zich graag in vochtige
graslanden.**

Foto: Jelger Herder

Vogelpracht

Een vlucht door Teylers vogelcollectie

Van 17 juli 2021 t/m 9 januari 2022 is er een prachtige vogeltentoonstelling in het Teylers Museum te Haarlem. Sovon en Vogelbescherming werkten mee bij de samenstelling. Een absolute aanrader om af te reizen naar Haarlem; bovendien kunnen leden met korting naar binnen.

Vogels worden al eeuwenlang bestudeerd, afgebeeld en beschreven. De collectie vogelstudies in Teylers Museum is groot en bijzonder: de bibliotheek herbergt zeldzame boeken en de kunstcollectie bevat prachtige vogeltekeningen. Vogelpracht neemt een vlucht door de mooiste vogelafbeeldingen uit de collectie. De tentoonstelling laat je niet alleen kennismaken met de schoonheid en de rijkdom van de vogelwereld, maar toont ook de veranderde biodiversiteit ten opzichte van 200 jaar geleden.

The Birds of America

In de 19e eeuw gaan onderzoekers voor het eerst zelf de natuur in om vogels te bestuderen. Een belangrijk voorbeeld is *The Birds of America*, dat vanaf 1827 verschijnt en grote invloed krijgt op de manier waarop vogels worden bestudeerd en afgebeeld. Dit topstuk uit de tentoonstelling toont levensechte vogels die zo van het papier lijken te kunnen vliegen. Het boek is met 435 handgekleurde platen een van de grootste en kostbaarste publicaties ooit.

♣ Carolina Parrot, uit: John James Audubon (1785-1851), *The Birds of America* (1827-1838).
tekening. © Teylers Museum, Haarlem

Vogelonderzoeker en kunstenaar John James Audubon (1785-1851) zorgde hiermee voor vernieuwing, maar in de tentoonstelling is er ook aandacht voor zijn omgeving en voor zijn schaduwzijden, zoals de relatie met slavernij en verdenkingen van fraude.

The Birds of America van James Audubon moet je een keer gezien hebben.

Activiteiten voor families

Naast dat er veel te zien is, is er ook veel te doen. Zo kunnen bezoekers in de huid van een vogelwaarnemer stappen, kun je op zoek naar verschillen in de vogelwereld vroeger en nu en kun je groepen vogels schatten. Gesneden koek voor onze tellers

♣ Aert Schouman (1710-1792), *Landschap met een rijstvogel en een wielewaal op een boomstronk* (1753),
tekening. © Teylers Museum, Haarlem

natuurlijk, maar zo kan gerust het hele gezin of de kleinkinderen mee naar Haarlem.

Overal vogels

In zowel de Tentoonstellingszaal als het Boekenkabinet zijn fraaie vogelafbeeldingen te zien, uit publicaties van Buffon, Gould, Catesby, Le Vaillant en Nozeman, maar ook kleurrijke tekeningen van Schouman en Van Trigt. De bladzijden van de vijf banden van *The Birds of America* worden gedurende de tentoonstelling wekelijks omgeslagen. Opgezette vogels van Naturalis completeren de vogelpracht en de Haarlemse taxidermisten Darwin, Sinke & Van Tongeren maakten een nieuw werk voor de tentoonstelling, geïnspireerd door de iconische flamingo uit *The Birds of America*.

♣ American White Pelican, uit: John James Audubon (1785-1851), *The Birds of America* (1827-1838).
tekening. © Teylers Museum, Haarlem

€ 2,50
ledenkorting
Kortingscode:
SovonTM#2021

Windenergie: risico's voor vogels in beeld

Een windturbine in de achtertuin. Voor veel mensen is het een schrikbeeld, maar windenergie is in Nederland vooralsnog essentieel voor het afscheid van fossiele energiebronnen. En dus is het zoeken naar gebieden waar windturbines kunnen komen. Daarbij moet rekening gehouden worden met de gevolgen voor vogels.

Uit tal van studies blijkt dat windturbines negatieve gevolgen kunnen hebben voor de natuur. Bijvoorbeeld door het verstoren van vogels, of het veroorzaken van aanvaringslachtoffers. Daar weten ze op de Veluwe alles van. In de afgelopen jaren hebben de energieregio's binnen het Nationale Programma Regionale Energiestrategie (NP RES) bekeken of er in het gebied rondom de Veluwe plek is voor windturbines. Om specifiek te zijn: langs de A28 en tussen de A50 en de IJsselvallei. Die plek is er niet. De Veluwe vormt namelijk een belangrijk leefgebied voor de Wespandief. En omdat het een Natura 2000-gebied is, zijn er doelstellingen voor bepaalde

✚ *De plaatsing van windturbines bij de Veluwe zou de populatie Wespandieven verder onder druk kunnen zetten. Foto: Peter Soer*

vogelsoorten. Voor de Wespandief is afgesproken dat er leefgebied voor minimaal 100 broedparen op de Veluwe aanwezig moeten zijn. Dat zijn er nu naar schatting 94. Te weinig dus. De plaatsing van windturbines kan deze populatie verder onder druk zetten.

Gedetailleerd beeld

Dat windturbines en Wespandieven niet samen gaan klinkt logisch, maar aan deze conclusie ging een grondige studie vooraf. Samen met ecologisch adviesbureau Altenburg & Wymenga onderzocht Sovon de risico's van windturbines voor Wespandieven op de Veluwe. Allereerst zijn de leefgebieden en vliegbewegingen van de vogels in kaart gebracht. Hiervoor zijn tel- en inventarisatiegegevens gebruikt, in combinatie met meer dan 300.000 GPS-punten afkomstig van gezenderde dieren. Zo ontstond een gedetailleerd beeld van waar de vogels zich door de tijd heen bevinden.

Eén-procentmortaliteitsnorm

Voor beschermde vogels in Natura 2000-gebieden geldt een strenge norm. De extra sterfte als gevolg van aanvaringen mag niet meer bedragen dan één procent van de natuurlijke sterfte. Gaan windturbines over die norm heen? Voor het antwoord op die vraag zijn de onderzoekers aan het rekenen geslagen. Naast het aantal vliegbewegingen die de turbines kruisen, hielden ze rekening met het percentage van de vluchten dat op rotorhoogte plaatsvindt. En dan is er nog de ontwijkingskans, die weer afhangt van de grootte en de snelheid van de vogel en de draaisnelheid van de rotor. Al deze variabelen zijn in een aanvaringsmodel samengebracht. Dat geeft een duidelijk beeld: bij de plaatsing van een windpark van tien turbines rond de Veluwe is de verwachte sterfte al hoger dan de één-procentmortaliteitsnorm. Pas op een afstand van meer dan acht kilometer van de randen van Veluwe ontstaan realistische mogelijkheden voor het plaatsen van windturbines.

Risicokaarten

Zo trok één beschermde vogelsoort een streep door de ontwikkeling van windparken in een Natura 2000-gebied. Maar waar kunnen dan wel windparken komen zonder vogels al te negatief te beïnvloeden? Om deze vraag goed te beantwoorden, moet vooraf bepaald worden welke gebieden de minste risico's opleveren. Recent hebben Sovon-onderzoekers hiervoor zogenaamde zoekkaarten ontwikkeld. Hiermee is voor heel Nederland in kaart gebracht wat de risico's van potentiële locaties met windturbines zijn voor vogels.

Brandganzen vliegen langs windturbine.
Foto: Marcel van Kammen

Op basis van telgegevens weten we waar vogelsoorten die kwetsbaar zijn voor windparken veel voorkomen. Met gegevens over hun verspreiding, aantallen en vliegbewegingen zijn verschillende kaarten gemaakt. Deze laten zien waar de risico's van windturbines voor kwetsbare soorten het grootst zijn. In de rode gebieden zijn deze het grootst. In de lichter blauw/groen gekleurde gebieden het kleinst (figuur 1). De kaarten laten de bij elkaar opgetelde risico's zien voor 73 soorten broedvogels en 87 soorten niet-broedvogels. Er komen natuurlijk meer soorten voor in Nederland, maar niet alle vogels zijn gevoelig voor effecten door windturbines. Op basis van allerlei studies die onder meer kijken naar lichaamsgewicht, vlieghoogtes en vlieggedrag in combinatie met het daadwerkelijke

aantal gevonden slachtoffers en de gevoeligheid voor verstoring is een selectie van gevoelige soorten gemaakt. In combinatie met de zeldzaamheid en beschermingsstatus van soorten is een kwetsbaarheidsscore opgesteld. Hoe kwetsbaarder een soort, hoe meer deze bijdraagt aan een hoger risico in het gebied.

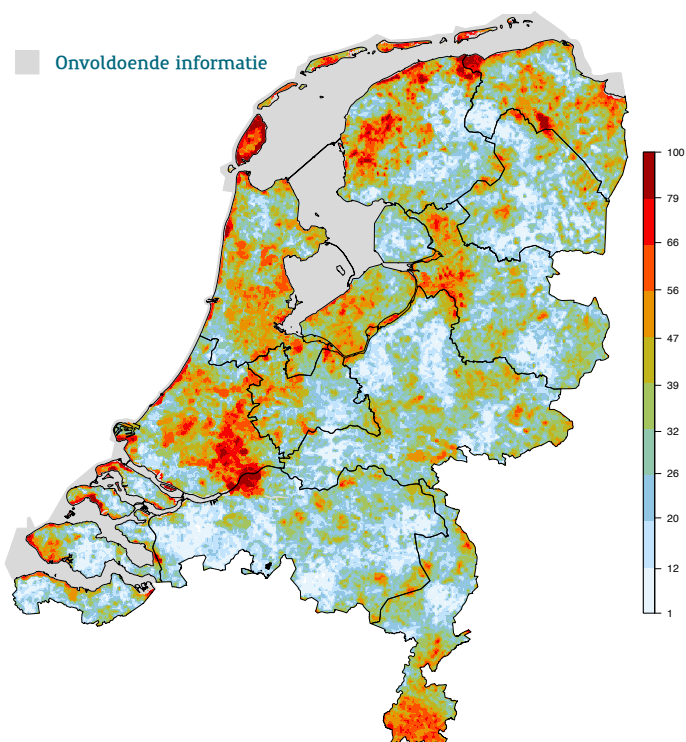
Zoeken naar gebieden

Met deze kaarten onder de arm kunnen de energieregio's, gemeenten en initiatiefnemers rekening houden met risicogebieden voor vogels bij het zoeken naar kansrijke gebieden voor de ontwikkelen van windparken. En de kans op een streep door de rekening, zoals op de Veluwe, hopelijk verkleinen. Uiteraard geven de kaarten geen eendoordeel over het plaatsen van windturbines in een gebied. Een gebied kan om een andere reden ongeschikt zijn. Misschien is het te dicht op een woonwijk, of zijn er al andere plannen voor een gebied. Om echt te weten of een windpark vogels negatief beïnvloedt, is bovendien altijd een beoordeling per soort nodig, zoals dus is gedaan voor de Wespandief op de Veluwe. Het zijn veel stappen die lang kunnen duren, maar dan heb je uiteindelijk wel een locatie gevonden waar de wens naar duurzame energie zo min mogelijk ten koste gaat van de natuur. Dan hoeft het er alleen nog maar te waaien.

Marcel Wortel

Hoe komen initiatiefnemers op het idee om naar beschermde natuurgebieden te kijken bij de ontwikkeling van windparken? Daarover gaat de aflevering van Pointer van KRO/NCRV die op 12 april te zien was. Terugkijken kan op pointer.kro-ncrv.nl/klimaatconflict-in-de-polder-0

Kijk voor de onderzoeksrapporten naar de gevolgen van windenergie op vogels op sovon.nl/windturbines

Figuur 1. Gevoeligheidskaart voor windturbines, voor broedvogels en niet-broedvogels gecombineerd. Er zijn aparte kaarten voor broedvogels en niet-broedvogels, maar omdat een windturbine er het gehele jaar staat, zijn de afzonderlijke kaarten gecombineerd in één kaartbeeld. Daarnaast is er een aparte kaart waarin de vogel-trek in beeld is gebracht.

Raven: al weer even lang terug als weggeweest

Foto: Pieter Hilgeman

Door een uitroeiingcampagne verdween de Raaf een eeuw geleden uit Nederland, maar inmiddels zien we ze in bosrijke gebieden op de zandgronden steeds meer. Ook in Laag-Nederland duiken ze op. Daarbij zijn ze wel een handje geholpen door een begin jaren zestig gestarte dappere en succesvolle herintroductie. De Raaf is nu weer net zo lang terug als hij weg is geweest. Een reden om terug te kijken op een turbulente periode.

Tot ver na de Middeleeuwen was de Raaf algemeen in Nederland. Goede documentatie ontbreekt, maar op basis van de situatie in de ons omringende landen valt de historische ontwikkeling goed te reconstrueren. Met name in Duitsland en in het Verenigd Koninkrijk is die goed beschreven. Al vanaf de laatste IJstijd waren Raven wijd verbreid in ons deel van Europa. Geen vogelsoort komt zo vaak voor in legenden en poëmen als de Raaf, die veel wijsheid en soms magische krachten werd toegedicht. Illustratief is de sage over de Raven Hugin en Mugin die overdag de wijde wereld introkken en 's avonds plaats namen op de schouders van Odin om hem het laatste nieuws in te fluisteren. De Romeinen plaatsten de Raaf bovenaan de vogelorde en de vermaarde Angelsaksische Koning Arthur liet zich graag door een Raaf vergezellen. Er zijn aanwijzingen dat het doden van Raven in de vroege Middeleeuwen als on-gepast werd beoordeeld. In de late Middeleeuwen werd wettelijke bescherming in veel streken bij decreet opgelegd vanwege het nut als afvalopruimer in steden, waar afval toentertijd gewoon op straat werd geworpen.

Vervolging

De verbetering van de hygiënische omstandigheden deed het tij keren. In de zeventiende eeuw werden Raven op de Britse eilanden steeds meer als schadelijk voor jachtwild en vee aange-merkt. Vervolging werd gestimuleerd met bonussen. Een eeuw later was dat ook in veel streken op het continent de gangbare praktijk. Deze vervolging onttaarde in de negentiende eeuw in een uitroeiingscampagne, die in Midden-Europa goed gedocumenteerd is. Zo werden in Sleeswijk-Holstein tussen 1738 en 1849 gemiddeld 786 Raven per jaar gedood. Het toenmalige groothertogdom Mecklenburg-Schwerin keerde tussen 1834 en 1875 premies uit voor 10.440 gedode exemplaren. In die periode werd ook steeds meer met gifreien (strychnine) gewerkt, wat de kwijnende populaties in West- en Midden-Europa uiteindelijk fataal werd.

In Nederland waren Raven tot ver in de negentiende eeuw nog wijd verbreid en rond 1900 waren alleen Zeeland en Limburg prijsgegeven. De laatste broedparen hielden het nog vol tot 1927 (Mil-

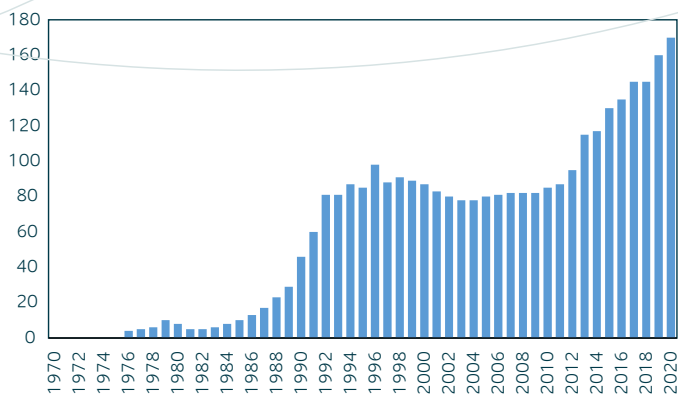
lingen aan de Rijn) en 1928 (Nijkerk). Een hele prestatie, want ze waren buiten ons land al teruggedrongen tot Sleeswijk-Holstein, Polen, het Alpengebied en afgelegen streken op de Britse Eilanden. Nabij Vaals dook in de Tweede Wereldoorlog zo maar een paar op, dat daar tot en met 1944 broedde. De herkomst van dit paar is onduidelijk. Mogelijk ging het om ontsnapte kooivogels, want Raven werden tot ver in de twintigste eeuw graag in gevangenschap gehouden.

In de Vogelwet 1912, destijds een van de modernste natuurbeschermingswetten van Europa, kreeg de Raaf de status van 'kooivogel'. Dat betekende dat die alleen in een deel van het jaar mocht worden gevangen en verhandeld. In 1947 volgde volledige bescherming, al viel er toen niets meer te beschermen.

Herintroductie

In 1960 ontstond het idee om Raven in Nederland te herintroduceren, wat tussen 1962 en 1966 zorgvuldig werd doordacht en voorbereid door het toenmalige onderzoeksinstituut RIVON. De herintroductie (die in 1984 beëindigd werd) ging in 1966 van start met de import van nestjongen uit Sleeswijk-Holstein, waar zich de dichtstbijzijnde broedpopulatie bevond. Na enkele jaren nam kritiek

Minder bekend is dat onze grootste zangvogel 's winters gebruik maakt van gezamenlijke slaapplekken. Omdat raven territoria groot zijn, komen Raven van heinde en verre om zich te verzamelen in een rustig deel van het bos. Op zo'n moment kunnen tot wel meer dan 100 Raven op één plek geteld worden, de perfecte manier om een regionale populatieschatting te maken. Mocht je het geluk hebben om een ravenslaapplek te vinden of weet je al een locatie waar Raven zich 's avonds verzamelen om de nacht met elkaar door te brengen, geef de locatie en het aantal dan door aan Sovon via het Meetnet Slaapplekken. Omdat ravenslaapplekken van groot belang zijn voor de rust van de soort, springen we natuurlijk zorgvuldig met je gegevens om. Voor meer informatie, contacteer Paul van Els: paul.vanels@sovon.nl.

Figuur 1. Ontwikkeling (aantal territoria) van de Raaf in Nederland van 1970 tot en met 2020.

De broedpopulatie van Raven in Nederland wordt gevolgd via het Meetnet Broedvogels van Sovon. De Ravenwerkgroep Nederland zet zich in voor het monitoren van nestsucces en het ringen van jongen en levert in dat verband veel nestkaarten aan. Slaapplaatsen van Raven worden sinds kort gevolgd via het Meetnet Slaapplaatsen.

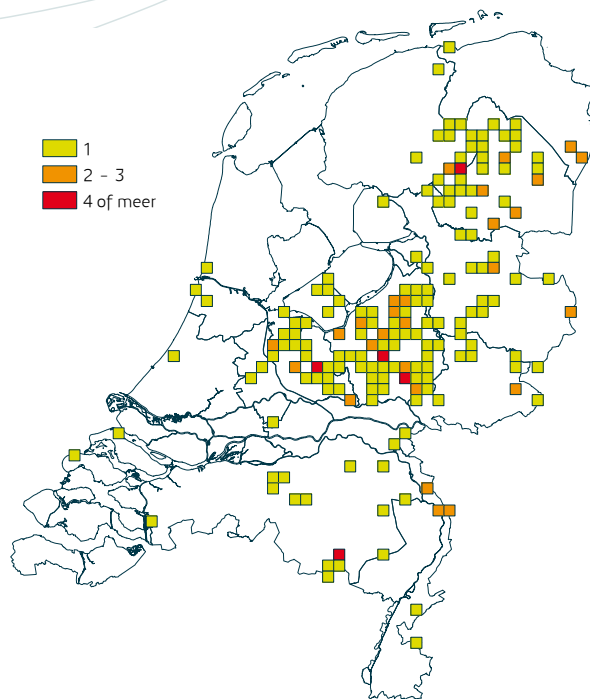
van ornithologen uit deze Noord-Duitse deelstaat toe. Ze vreesden dat het uit het nest halen van jongen negatieve gevolgen zou hebben voor hun eigen kwetsbare broedpopulatie. De toestemming om jonge Raven naar Nederland te exporteren werd niet verlengd, waarna de blik werd verlegd naar Mecklenburg-Vorpommern, de noordelijke deelstaat in - toen nog - de DDR.

In Nederland werden de geïmporteerde Raven geplaatst in grote kooien in rustgebieden in bossen op de Veluwe, Utrechtse Heuvelrug en in Drenthe. In deze kweekkooien werd gebroed, waarna in de loop der tijd 160 jonge vogels werden 'uitgewend'. Ze kregen de vrijheid, maar moesten voor voedsel voorlopig naar de kooien terugkeren; de ouders zaten daar nog en konden dus niet zelf voor voedsel zorgen. Dat verliep niet zonder problemen. Ongeveer de helft van de uitgewende jongen verdwaalde en stierf door vooral voedselgebrek. De vogels die het wel haalden, vormden paren en gingen in 1976 voor het eerst sinds 1928 in Nederland in het wild tot broeden over (afgezien van het paar van onduidelijke herkomst dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland broedde): twee op de Veluwe en één op de Utrechtse Heuvelrug.

Opmars met pieken en dalen

Na de eerste broedgevallen volgde een groei tot tien paren in 1979, waarna er enkele jaren om onduidelijke redenen een terugval volgde (figuur 1). Vanaf 1984 kwam de schwing er weer in, maar broeden bleef beperkt tot de uitgestrekte dennenbossen op de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug. Na 1990 ging de populatiegroei gestaag door en begon het broedgebied uit te dijen in oostelijke en noordelijke richting. Het eerste broedgeval buiten de Veluwe en Utrechtse Heuvelrug vond in 1991 plaats op de Sallandse Heuvelrug. Vanaf 1993 doken er Raven op in Drenthe en omgeving, waarna daar in 1995 de eerste territoria werden bezet.

In 1997 stakte de populatiegroei op de Veluwe, waarschijnlijk door een teruglopend broedresultaat. Op de Veluwe was het traditionele bijvoeren van wilde zwijnen (wat ook een voedselbron was voor Raven) abrupt gestopt vanwege zorgen over het uitbreken van varkenspest. Het 'ontweiden' (van ingewanden ontdoen) van geschoten wild in het veld nam ook af. Op de Veluwe kwam dus plotseling minder eiwitrijk voedsel voor Raven beschikbaar. Dumpplaatsen van geschoten wild om aaseters zoals de Raaf te helpen, werden bovendien bezet door groepen niet-geslachtsrijpe vogels.

Figuur 2. Verspreiding van de Raaf in Nederland in 2017-2019 (maximum aantal broedparen per atlasblok van 5x5 km. Kijk voor meer informatie op www.sovon.nl/raaf)

Op die locaties daalde het broedsucces van broedparen. Tegen zo veel voedselconcurrenten was moeilijk op te boksen. Tegenwoordig worden kadavers veel meer gespreid neergelegd, wat nog steeds flinke groepen Raven (en Zeearenden) kan aantrekken, maar de lokale broedparen meer lucht geeft. In de omgeving van veel voedsel komen slaapplaatsen voor van meer dan 100 (onvolwassen) Raven.

De dip op de Veluwe werd gecompenseerd door een groei in de andere gebieden. Zo vond het eerste broedgeval in Drenthe in 2003 plaats, toenemend tot 21 broedgevallen in 2015. Inmiddels is de Raaf een wijdverbreide broedvogel in Nederland, met name op de hogere zandgronden benoorden de grote rivieren (figuur 2). In de laatste jaren wordt ook mondjesmaat buiten grote bosgebieden gebroed, waaronder in hoogspanningsmasten in agrarisch cultuurland. Inmiddels zijn er ongeveer 170 broedparen in Nederland aanwezig. Inclusief onvolwassen vogels vliegen er in de winter mogelijk ongeveer 1.000 vogels rond in ons land. Dit aantal lijkt hoog, maar we moeten bedenken dat Raven pas in het derde, gewoonlijk vierde levensjaar tot broeden overgaan, zodat de populatie voor een groot deel uit onvolwassen vogels bestaat.

Vooruitblik

De toekomst van de Raaf is moeilijk te voorspellen. Zo is de vraag of er voldoende voedsel is in natuurgebieden en boerenland. De Raaf is weliswaar een alleseter, maar wel eentje die ook eiwitrijk voedsel (waaronder aas) nodig heeft én rustige gebieden om te broeden. Als ze met rust gelaten worden, duiken ze misschien ook meer en meer in bewoonde gebieden op. Of ze ooit weer een stadsvogel worden, zoals in de Middeleeuwen, valt te bezien.

— Rob Vogel

Meer lezen over herintroducties, waaronder die van de Raaf? Lees het begin dit jaar verschenen boek Gewilde dieren. Verkrijgbaar in onze webwinkel.

Ten behoeve van:

De vereniging Sovon Vogelonderzoek Nederland organiseert landelijke vogeltellingen en voert onderzoek uit ten behoeve van beheer, beleid en wetenschap. Driekwart van onze vrijwilligers gaf via een enquête aan graag meer informatie over het gebruik van telgegevens te willen krijgen. In deze serie belichten we daarom het gebruik voor beheer, beleid en wetenschap. In deze achtste bijdrage een voorbeeld van beleid.

'We willen de Veldleeuweriken weer terug'

Met de hem kenmerkende jovialiteit neemt hij de telefoon op. Ik bel Robert Kwak (1955) precies in de week dat hij met pensioen gaat. Jarenlang was hij hoofd Bescherming bij Vogelbescherming. De laatste jaren stortte hij zich op het programma 'Basiskwaliteit natuur', dat resulteerde in een lijvig boek over de inrichting, het beheer en gebruik van het landschap: Nederlandse vogels in hun domein. Hij licht deze systematische blik op de vaderlandse natuur graag toe.

Robert Kwak

Waar komt het begrip basiskwaliteit natuur vandaan?

In 2015 dachten we bij Vogelbescherming na over een nieuw meerjarenplan. Eén van de problemen die daarbij naar voren kwamen is dat het niet goed gaat met veel algemene broedvogels. De Huismus staat op de Rode Lijst en de Veldleeuwerik verdwijnt. De kwaliteit van hun leefgebieden staat onder druk en je kunt moeilijk reserveren voor ze maken.

Terwijl je ze wel wilt beschermen.

Het gaat in de eerste plaats om de condities die planten, vogels en andere dieren nodig hebben om zich ergens te vestigen. Als de omstandigheden niet op orde zijn, dan gaat het mis. Zijn ze wel goed, dan profiteren ook de soorten die je er verwacht. 'Keep the common birds common', zo luidt één van de programma's van Birdlife International. Je kunt niet overal de maximale natuurdoelen nastreven, want dat botst met functies als wonen en agrarisch gebruik.

Maar de gewone soorten moeten wel algemeen blijven.

Het landschap is een belangrijke insteek in jullie aanpak.

We onderscheiden zes verschillende hoofdlandschappen op basis van het actuele grondgebruik, van kust en duin tot stedelijk gebied. Die hebben we onderverdeeld in 71 domeinen, of zeg, landschapstypen. Vervolgens heeft Henk Sierdsema van Sovon de gemiddelde vogelbevolking van die domeinen op een rij gezet, van de broedtijd en de winterperiode. Hij heeft de atlasgegevens van jullie tellers gebruikt om dichtheden te berekenen. In de plaatjes (zie kader) zie je de gemiddelde vogeldichtheid per tien hectare, maar er zitten ook gebieden onder en boven dat gemiddelde beeld.

Een actueel overzicht, maar nog geen ideaalbeeld. Wat kun je daarmee?

Dat is precies waar we tijdens het symposium over basiskwaliteit op 21 april over in discussie gingen. De deelnemers gaven in een peiling aan dat we een grens per domein moeten instellen. Neem de bossen, waar de vogelbevolking nu rijker is dan vijftig jaar geleden. Dan kun je zeggen: het huidige gemiddelde is voldoende voor een goed bosgebied. Maar in het agrarische gebied is de toestand wel verarmd, dus daar zijn we niet tevreden met dat gemiddelde. Dan maken we dus een keuze.

Dus moet het helemaal anders in het agrarisch gebied?

Gooi dat gebied niet meteen op één hoop. Je moet echt per domein kijken en ook niet alleen op basis van vogels bepalen wat je wilt veranderen. Neem daar de hele land-

schapsecologie, dus de condities van het landschap, en alle andere flora en fauna bij mee. Dan krijg je betere afwegingen.

In het boek zijn vogels wel de belangrijkste graadmeters. Hoe werkt het dan?

Naast de vogeldichtheden- en trends laten we bewust de factoren zien die de vogelstand in de gebieden bepalen. Dan gaat het bijvoorbeeld om de kwaliteit van de bodem en hoe intensief het landschap gebruikt wordt. We zetten op een rij wat daaraan mankeert en wat we eraan kunnen doen. En we geven voorbeelden van gebieden waar die zaken wel goed gaan. Het boek is vooral een communicatiemiddel om mensen de kwaliteit van een landschap te laten herkennen en ze daar mee aan het werk te zetten.

Kun je ook voorbeelden geven waar het al goed gaat?

Ik denk aan de Randmeren, hoewel ook daar nog specifieke problemen zijn, zoals te weinig goed riet voor Grote Karekieten. Maar in de meeste grote wateren en moerassen staat de natuur er relatief goed voor. In bijna al deze gebieden is de recreatiedruk wel een serieus probleem. Met de meeste bossen gaat het ook relatief goed. Op de zandgronden speelt wel de problematiek van de stikstofdepositie en verdroging. Maar als je de situatie vergelijkt met vijftig jaar geleden, toen de bossen nog een stuk jonger waren, kun je niet ontkennen dat daar veel is verbeterd.

Op 21 april lanceerden jullie het boek. Hoe wil je dat het gebruikt zal worden?

Het boek wordt zelfs al op de goede manier gebruikt. Minister Carola Schouten sloeg

Als we de kwaliteit van
zijn leefgebied verbeteren,
wordt de Veldleeuwerik
dan weer algemeen?

Foto: Ran Schols/AGAMI

in haar reactie op een motie van Tweede Kamerlid Tjeerd de Groot de spijker op zijn kop. De Groot had een motie ingediend om de basiskwaliteit van natuur in te voeren in ons land. In de slotzin stond dat de basiskwaliteit van natuurgebieden op orde moest komen. Schouten reageerde wel op een grappige manier. Ze schreef dat ze van Vogelbescherming een mooi boek had gekregen en stelde op basis daarvan dat de basiskwaliteit vooral buiten de natuurgebieden moet worden gerealiseerd. Het verhaal is dus echt geland in Den Haag. Daar zijn we erg blij mee. Verder zijn we druk bezig om het begrip in de plannen rondom de Omgevingswet te krijgen. We willen dat provincies en gemeentes basiskwaliteit van de natuur als uitgangspunt nemen.

Is dat voldoende?

Ik zeg altijd: je krijgt het pas van de grond als iedereen meedoet. De hele streek moet het oppakken. Alle houtwallekes in de Achterhoek beschermen werkt niet als ze daarna alsnog één voor één opgeruimd worden. Je wilt dat de bewoners van de regio de kwaliteit van die houtwallen herkennen en dus ook willen behouden.

Toch maakten jullie geen streefbeeld.

Bewust niet, want dat wordt te snel als een dwangbuis ervaren. Zo van: 'daar heb

je die natuurbeschermers weer die van alles willen.' Maar ons doel is natuurlijk wel duidelijk. De gewone soorten moeten algemeen zijn. We willen de Veldleeuweriken weer terug in het veld. Als we daar de landschapscondities voor creëren, hoeven we alleen maar achterover te leunen en ons te verwonderen over hoe snel vogels reageren.

Verwonderen en toch zeker ook meten?

Je wilt de verbeteringen inderdaad ook terugzien in langjarig vogelonderzoek. Ik zeg vaak tegen Theo (Verstrael, red.) dat het mooi is als vogeltellingen wat meer afgestemd worden op ingrepen in een gebied. De link met terreinbeheerders- en eigenaren is vaak te beperkt. De kennis uit de tellingen kan nog meer uitgebuit worden.

Tijdsbeeld volgens Tinbergen

Voor *Nederlandse vogels in hun domein* lieten Robert Kwak en Jip Louwe Kooijmans zich inspireren door de illustraties van de bekende ornitholoog Luuk Tinbergen. Die inventariseerde broedvogels in verschillende bosgebieden en vatte de dichtheden samen in aantallen getekende vogels. In 1941 verscheen *Vogels in hun domein*.

Tachtig jaar later werden de gemiddelde dichtheden uit de Vogelatlas (per 10 hectare) op dezelfde manier in beeld gebracht. Nu met illustraties van Elwin van der Kolk. Zo is van alle landschappen een tijdsbeeld gemaakt.

— Albert de Jong

Vinger aan de pols van de stadsnatuur

Alweer achttien jaar inventariseert Ad Kolen (Tilburg, 1950) de vogels in de Dongevallei in zijn woonplaats Tilburg. 'De lol zit hem niet zozeer in de spectaculaire soorten, maar wel in het signaleren van de trends in zo'n ontwikkelend gebied.'

Over Rob Buiten

Wetenschapjournalist Rob Buiten maakt voor diverse media reportages over vogels en vogelaars.

In de rubriek 'In de Klei' doet hij voor Sovon-Nieuws verslag van zijn ontmoetingen in het veld. Foto's Rob Buiten

De Reeshof is een populaire woonwijk in Tilburg. Een blik op de woningwebsite Funda leert dat de gemiddelde verkoopprijs van de huizen aan de hoge kant ligt voor Tilburgse begrippen. Ad Kolen begrijpt dat wel. 'In eerste instantie was het vooral zo'n typische vinexwijk uit de jaren tachtig, maar gaandeweg zijn er met name aan de rand van de Dongevallei ook steeds meer luxe villa's gebouwd. Zo'n villa die je daar ziet, die kost vast meer dan een miljoen! Maar dan heb je ook een prachtig uitzicht!'

De Dongevallei mag dan een prachtig uitzicht bieden aan de bewoners van dit noordwestelijke hoekje van Tilburg, met de originele vallei van de Donge heeft dit stukje stadsnatuur niet veel meer te maken, zegt Kolen. 'Van oorsprong was dit een drijfmat stuk heidenatuur met stukken boerenland. Mijn opa was boer; hij had hier ook grond, maar daar kon hij pas in juni op. Voor die tijd was het gewoon te nat. Voor de aanleg van de woonwijk ging het hele gebied, inclusief loop van de Donge op de schop. Er is vervolgens in opdracht van de gemeente een compleet nieuwe loop van de beek gegraven, inclusief bochten en broekbosjes. Het verbindt als ecologische verbindingzone omliggende natuurgebieden met elkaar.'

Sinds 2004 loopt Kolen met goedvinden van de gemeente twee keer per maand, twaalf

maanden per jaar zijn rondje door het gebied. Hij heeft het rijk alleen. Rond het hele gebied staat een hek met stroomdraad, om een groepje van maximaal twintig Schotse Hooglanders binnen en de rest van de Tilburgers, zeker in het broedseizoen buiten te houden. 'Zo heel af en toe vind je hier wel eens wat sporen van vandalisme, maar over het algemeen gaat het vrij goed. Dat dubbelgevouwen informatiebordje dat je daar ziet, is door de koeien als krabpaal gebruikt. Koeienvandalisme', lacht Kolen.

Oeverzwaluwwand

Het rondje van vandaag begint bij een Oeverzwaluwwand, aan de rand van één van de gegraven bochten in de Donge. 'Die wand is hier op particulier initiatief gekomen', vertelt Kolen. 'Op een gegeven moment is hier een enorme bult zand gestort, maar die was maar beperkt geschikt voor Oeverzwaluwen. Er zat veel steen en andere rommel in. Met hulp van een aannemer is er toen eerst een stenen muur voor gezet, met meer dan honderd gaten. Pas toen daar ook fijner zand achter werd gestort, kwamen de eerste Oeverzwaluwen.'

Wanneer Kolen de genummerde gaten inspecteert waar hij van grote afstand zwaluwen in en uit heeft zien vliegen, komen er ook uit andere, nog niet genoteerde gaten vogels gevlogen.

'Het zou wel eens een beter jaar kunnen worden dan het vorige', hoopt hij. 'Tot nu toe heb ik vijf bezette nesten geteld.'

Van de vijf IJsvogelwandjes in het gebied zijn er dit jaar tenminste twee bezet. 'Tijdens die vorstperiode in februari lag al het water hier nagenoeg dicht. Er lag ook bijna twee weken lang een pak sneeuw, dus dat zal veel wintervogels toch de das om hebben gedaan', denkt Kolen.

Bij een zingende Tuinfluiter, even verderop, veert Kolen op. 'Die hoor ik pas sinds vorige week weer. Altijd leuk. Ik moet het hier sowieso niet zo van de spectaculaire soorten hebben. Enkele van de meer bijzondere soorten die ik hier ooit heb gehoord of gezien, zijn de Wielewaal, de Visarend en de Roodhalsgans, al was die laatste misschien een escape. Een van de laatste paren Kuifleeuwer-

riken gebruikte een deel van de Dongevallei als territorium. En in de broekbosjes heb ik ook wel enkele Hout- en meerdere Watersnippen gehad. Maar verder zijn het vooral de gebruikelijke soorten die je in zo'n stedelijk gebied verwacht.'

Het zou wel eens een beter jaar kunnen worden dan het vorige.

Ontwikkelingen

Toch vindt Kolen het meer dan de moeite waard om keer op keer zijn rondje door het gebied te lopen. 'Als je dat maar lang genoeg volhoudt, ga je op een gegeven moment de ontwikkelingen zien. In het begin zag ik hier bijvoorbeeld nog vrij veel Scholeksters, maar nu het steeds meer dichtgroeit, raak je die soorten van het open land vanzelf kwijt. Er zitten er nu nog een paar op de platte daken van de huizen rond het gebied.'

Een andere pregnante ontwikkeling is de vermessing van de Dongevallei, ziet Kolen. 'In eerste instantie is de toplaag van dit gebied afgegraven om het voedselarm te maken, maar gaandeweg wordt het toch weer enorm voedselrijk. Naast de stikstofdepositie uit de lucht, wordt er bijvoorbeeld een enorme hoop ganzenpoep aangevoerd. Er komen hier soms meerdere honderden Grote Canadese Ganzen bij elkaar. In het broedseizoen telde ik afgelopen jaar ruim veertig nesten op een stukje van ruim 50 hectare. En al die ganzen brengen ook een hoop voedingsstoffen in het gebied.'

Kolen ziet en verbaast zich, onder andere over de vermessing waardoor het gebied sterk verruigt. 'De koeien dragen bij aan het beheer, jaarlijks maaien is daarbij ook noodzakelijk maar bewust laat men lokaal ook bosvorming toe. De Berken en de Zwarte elzen schieten op waar je bijstaat. Op zichzelf vind ik dat wel jammer. Bosvogels doen het over het algemeen wel redelijk in

Nederland, maar de soorten van open gebieden hebben het veel zwaarder. Als de gemeente meer moeite of geld zou steken in het openhouden van het gebied zou het een stuk interessanter kunnen worden.'

Het rapport dat Kolen onlangs maakte van zestien jaar vogelinventarisaties stuurde hij ook op naar de gemeente. 'Ik ben bang dat het, met andere berichtgevingen over dit en andere gebieden in een la is verdwenen. Ik heb er in ieder geval niets op gehoord. Ja, dat is misschien wel jammer, maar ik ben geen actievoerder. Ik volg de ontwikkelingen en daar houd ik het bij.'

Getrompetter

Op een groot open water in het midden van het gebied is te zien dat de gemeente wel degelijk gericht onderhoud pleegt. Midden op de plas zwemmen diverse stelletjes Grote Canadese Ganzen, maar slechts enkele paartjes hebben succesvol gebroed: een stel heeft één jong in het kielzog, een ander heeft er negen. 'De gemeente haalt nesten uit om de enorme aanwas van de ganzen te beperken. Dat heeft met klachten uit de buurt te maken. Als je hier aan de rand van de plas woont moet je in ieder geval van het getrompetter van de ganzen houden.'

De ganzen hebben zich inmiddels over heel dit westelijk stadsdeel verspreid, maar Kolen stoort zich er niet echt aan. 'Ook bij die ganzen vind ik het leuk om het gedrag te bestuderen. Of neem een Ekster. Veel mensen hebben daar een hekel aan, maar ik vind het een prachtige vogel. Als je eens de moeite neemt om naar de glans op de zwarte veren te kijken, of naar de zwarte randjes om de witte vleugelveren. Prachtig is dat.'

Op de website blogspot houdt Kolen een verslag bij over zijn ervaringen in de Dongevallei: 'vogelsenzo'. Daar is ook het complete verslag van zestien jaar vogelen in de Dongevallei aan te vragen.

✦ *Ad Kolen schreef een rapport over zestien jaar vogelinventarisaties in de Dongevallei. Foto: Rob Buiten*

« Fred heden ten dage. Foto: Harvey van Diek

Fred Hustings met pensioen

*Na meer dan 36 jaar moet Sovon afscheid nemen van Fred Hustings, Sovon'er van het eerste uur. Als redacteur ging zijn rode pen door veel teksten die de laatste decennia door Sovon werden uitgebracht. Zelf schreef hij ook veel: van methodologische handleidingen tot het nieuwe boek *Verschenen of verdwenen*. Marwa Kavelaars sprak met Fred over zijn rol bij Sovon en het zien groeien van de vereniging.*

Hoe is het voor jou allemaal begonnen?

Ik werd in 1985 door Sovon gevraagd om aan de *Atlas van de Nederlandse vogels* mee te werken. In eerste instantie was dat tijdelijk, maar na het afronden van het project wilden ze me toch behouden. Een van de eerste dingen die ik deed was nieuwsbrieven samenstellen, zodat mensen regelmatig iets van ons hoorden. Snel volgden allerlei rapporten en lagen er concepten die bekeken moesten worden.

Sovon was destijds nog heel klein.

In het begin pasten we met zijn allen in een klein kamertje op het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (RIN) in Arnhem. We zaten

daar met vier à vijf man en hadden één typemachine. Pas twee jaar later kregen we een computer. Die atlas moest dus nog helemaal met de hand getypt worden. Af en toe denk ik met een beetje weemoed terug aan die tijd: zo met een paar man op kantoor, een soort jongensbende. We voelden ons de koning te rijk toen we in 1988 een eigen kantoortje kregen op de Wylerberg.

En vanaf toen werd Sovon steeds groter.

We moesten in die tijd echt voor een plekje vechten tegenover de gevestigde instituten. Tegenwoordig zijn we zelf ook een instituut. We zijn inmiddels zelfs zo groot geworden dat ik al lang niet meer alle teksten zie die eruit gaan. We hebben nu ook ruimte om

nieuwe dingen te doen: cursussen en bijscholing. Het is fijn om naar de mensen toe te gaan en ze bij de hand te nemen. Langzamerhand is de achterban ook veranderd. Destijds was dat een kleine, maar hele fanatieke club die ons steunde. Tegenwoordig is die veel gedifferentieerder. Je hebt een kleine kern van harde tellers en een hele grote groep eromheen die geïnteresseerd is en af en toe met een telling meedoet.

Je droeg ook veel bij aan de methodologische handleidingen. Hoe kom je aan je veldkennis?

Ik ben vanaf mijn twaalfde al enthousiast vogelaar. Dat groeide vrij snel uit tot vogels tellen. In de jaren zeventig dachten wij als jongeren: er gaat zoveel mis in het milieu, we moeten cijfers hebben om die veranderingen in kaart te brengen. Iedereen had wel het idee dat er vroeger bijvoorbeeld meer Gekraagde Roodstaarten waren, maar hoeveel het verschilde wist niemand. We telden in eerste instantie op eigen houtje, met behulp van het boekje van Tinbergen (*Vogels in hun domein*) en we trokken ons op aan mensen met meer ervaring. Zoetjesaan kwamen er steeds meer richtlijnen. En met het *Handboek Vogelinventarisatie* van het RIN en de veldhandleidingen van Sovon kwam er een soort 'keurslijf': als iedereen zich aan die regels houdt, kunnen we met zijn allen cijfers verzamelen die correct en objectief zijn.

➤ Fred in 1972 met revaliderende Torenvalk.

➤ Fred Hustings aan het werk op het toenmalige kantoor in Arnhem (RIN, september 1986). Fotografie: onbekend.

Verschenen of verdwenen

wordt tijdens de Landelijke Dag op zaterdag 27 november gepresenteerd. Voor Sovon-leden verkrijgbaar met een aantrekkelijke korting.

Dus je hebt van je hobby je werk kunnen maken?

Ik begon met redactiewerk voor het *Handboek Vogelinventarisatie* en merkte dat ik het leuk vond om teksten te schrijven en teksten van anderen te redigeren. Die ervaring kwam goed van pas bij de atlas van Sovon en zo rolde het balletje verder. Het idee dat je met vogels je geld kan verdienen is natuurlijk fantastisch. Ik was echt bezig met iets dat mijn interesse heeft, en je weet waarvoor je het doet. Ik werk voor mensen die net als ik in het veld zijn, plezier hebben in vogels, het leuk vinden om te tellen en graag bijdragen aan kennis. Ik beschouw dat nog steeds als een voorrecht.

Waar haalde je het meeste plezier uit bij Sovon?

Vooral de grote atlasprojecten, waar je bijna in verzoop. Ik werkte dan soms met wel 100 mensen samen en die teksten moesten allemaal bij elkaar aansluiten. Een goede redacteur is aanwezig in een boek zonder dat je het merkt. Je voelt dat er een eenheid is die je met verschillende auteurs nooit vanzelf krijgt. En het is mooi om intensief met zo'n boek bezig te zijn, van de allereerste ideeën tot de allerlaatste drukproefcorrecties.

En tot slot een groot laatste project: Verschenen of verdwenen.

Na een evaluatie met uitgeverij Kosmos over de *Vogelatlas* van 2018 kwam het idee om een boekje te maken over 30 nieuwe of verdwenen broedvogels in Nederland. Dat is uitgedijd tot een boekwerk over 70 soorten (ik weet soms geen maat te houden). Hopelijk spreekt er vooral ook liefde voor de vogelaars van vroeger uit. Ik neem mijn petje voor ze af: met weinig tijd, gebrekkige optiek en minimale communicatiemiddelen konden ze toch heel wat kennis bij elkaar verzamelen. De zware tochten die ze maakten, of hoe ze soms zwemmend een nest probeerden te bereiken. Je ziet ook hoe de verandering plaatsvindt van het onbekommerd bejagen en verzamelen van vogels naar veldstudie en bewustwording. Het is niet alleen interessant voor de doorgewinterde vogelaars maar ook voor het bredere publiek. Dit boek is op mijn lijf geschreven. Het is ontzettend leuk om hier mee te eindigen.

Hoe vind je het om nu met pensioen te gaan?

Ik laat het helemaal over me heen komen. Ik heb me sinds mijn twaalfde nooit verveeld en dat gaat nu ook niet gebeuren. Het idee van vrije tijd en buiten zijn lokt. Ik ga de collega's wel missen. Je werkt met z'n allen aan hetzelfde, dat heeft iets inspirerends. Maar hen kom ik wel weer tegen, het vogelwereldje is vrij klein. En ik heb mijn werk nog niet af hoor. Ik kom voor de tweede proefdruk voor *Verschenen of verdwenen* nog wel eens terug. En ik blijf braaf mijn tellingen doen: BMP, PTT, LiveAtlas en watervogetellingen. Misschien ga ik ook weer nesten volgen en als er weer een atlasproject komt, claim ik alvast een paar blokken die ik eerder heb gedaan.

— Marwa Kavelaars

Heb je de app?

Nam je als vogelaar vroeger alleen je verrekijker, zakboekje en veldkaarten mee, nu is een smartphone bijna niet meer weg te denken. Niet alleen als stoorzender ('kom je al bijna thuis?'), maar ook als een handig hulpmiddel om gegevens op te slaan en vogels te herkennen. Weet je eenmaal hoe een app precies werkt, dan kun je er veel profijt van hebben. We zetten de handigste apps voor de onderzoekende vogelaar op een rij.

Invoeren van gegevens

Avimap & iAvimap

Met deze app voer je al je tellingen in voor de projecten van Sovon. De app is toegespitst op de verschillende telmethoden. Via de instellingen kun je allerlei voorkeuren aangeven voor het soepel invoeren van de telling. Na het uploaden staan de gegevens in de database van Sovon en kun je ze via de website controleren, aanpassen en exporteren.

- Beschikbaar voor: Android (Avimap) en iOS (iAvimap)
- Inloggen met je Sovon-account
- Uitleg over gebruik: sovon.nl/avimap
- Ontwikkelaar: Gerard Troost (Sovon)
- Gratis

AviNest

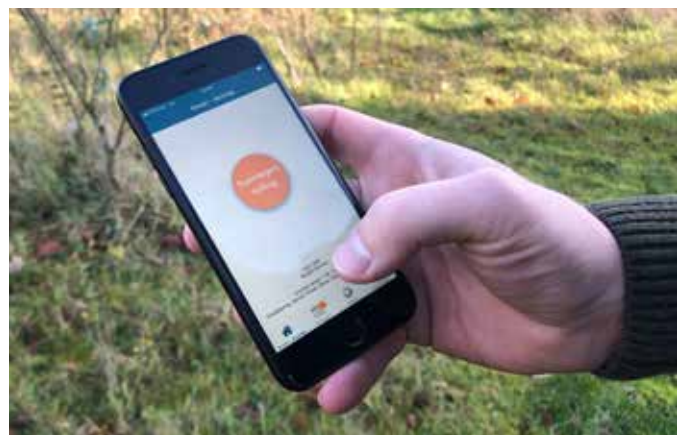
De app is een digitale en uitgebreide versie van de bekende nestkaart. Je voert hiermee nestgegevens van broedvogels in om zo het broedsucces te volgen. Handig is dat de locatie nauwkeurig wordt opgeslagen en dat je allerlei details per bezoek kunt invoeren. Voor deelnemers aan het Meetnet Nestkaarten een goede hulp in het veld.

- Beschikbaar voor: Android
- Inloggen met je Sovon-account
- Uitleg over gebruik: sovon.nl/handleidingavinest
- Ontwikkelaar: Mario Huizinga (Ring-IT) samen met Sovon en het NIOO
- Gratis

Al zo'n 80 procent van de broedvogeltellingen wordt via de app Avimap ingevoerd.

✂ Foto: Harvey van Diek

Trektellen

Voor vogelaars die trektellingen doen is dit inmiddels een bekende app. Deze werd ooit gebouwd voor de roofvogeltellingen van de Batumi Raptor Count, maar is nu beschikbaar voor iedereen die een telpost op Trektellen.org heeft. Als trektellers hun telling live uploaden naar de website, kunnen thuisblijvers zelfs meekijken hoe de aantallen snel oplopen en dagrecords worden verbroken.

- Beschikbaar voor: Android
- Inloggen met je account van trektellen.org
- Uitleg over gebruik: filmpjes op Youtube (zoeken op 'trektellen app')
- Ontwikkelaar: Gerard Troost (Trektellen.org)
- Gratis

BirdRing

Met BirdRing kun je kleurringen en metalen ringen van vogels aflezen en opslaan. De app helpt je om de goede combinatie van ringen te maken. Aflezingen van vogels die bij projecten op de websites geese.org, griel.nl en submit.cr-birding.org horen, kun je rechtstreeks uploaden. Je ziet dan ook meteen de geschiedenis van de geringde vogel.

- Beschikbaar voor: Android en iOS
- Inloggen met je account van één van de aangesloten websites
- Uitleg over gebruik: birdring.nl
- Ontwikkelaar: Mario Huizinga (Ring-IT)
- Gratis

Kuikenteller.org

Onderzoeker Erik Kleyheeg startte al voor hij bij Sovon kwam werken de kuikenteller om waarnemingen van jonge Wilde Eenden te verzamelen. Met meerdere waarnemingen per toompje kuikens kan hij hun overlevingskans berekenen. Vanaf het Jaar van de Wilde Eend (2020) wordt de mobiele website steeds vaker gebruikt. Ook waarnemingen van toompjes van Soepeenden en Krakeenden tellen mee.

- Beschikbaar voor: alle systemen, via internet
- Inloggen met je e-mailadres en naam op kuikenteller.org
- Uitleg over gebruik: sovon.nl/handleiding-kuikenteller
- Ontwikkelaar: Tern Webdesign
- Gratis

ObsMapp & iObs

De bekende app om leuke waarnemingen van flora en fauna door te geven aan de website waarneming.nl of observado.org. Met spraakherkenning en de mogelijkheid om foto's bij de waarneming te uploaden. Een digitaal zakboekje waarop je ook de waarnemingen uit de nabije omgeving kunt raadplegen. Overigens niet geschikt om Sovontellingen mee door te geven.

- Beschikbaar voor: Android (ObsMapp) en iOS (iObs)
- Inloggen met je account van waarneming.nl
- Uitleg over gebruik: waarneming.nl/pages/mobile-apps
- Ontwikkelaar: Alex Kwak en Sjaak Schilperoort (Observation International)
- Gratis

Herkenningshulp

ObsIdentify

Maak een foto van het dier, de vogel of de plant die je tegenkomt en zet hem in deze app. ObsIdentify geeft je op basis van automatische herkenningsoftware de suggesties voor de soort. Je kunt de waarneming meteen opslaan en meedoen aan speelsgewijze uitdagingen om waarnemingen te verzamelen.

- Beschikbaar voor: Android en iOS
- Inloggen met je account van waarneming.nl
- Uitleg over gebruik: waarneming.nl/apps/obsidentify
- Ontwikkelaar: Observation International, Naturalis e.a.
- Gratis

BirdID

App van Noorse makelij om vogelaars te laten oefenen met herkenning via foto's en geluiden. Je kunt zelf je niveau en het aantal vragen per quiz instellen. Inclusief vogelgids, al bestaat die vooral uit linkjes. De lay-out en bediening kunnen beter, maar de uitgebreide quiz maakt veel goed.

- Beschikbaar voor: Android en iOS
- Uitleg over gebruik: www.natureid.no/bird
- Ontwikkelaar: Magne Husby, Nord University
- Gratis

Collins Bird Guide

De app-versie van dit vogelboek, in Nederland beter bekend als de ANWB vogelgids. Scheelt weer ruimte in je rugtas, want in de app vind je naast de herkenninginformatie ook geluiden en filmpjes en kun je soorten vergelijken. De teksten zijn nog niet in het Nederlands beschikbaar.

- Beschikbaar voor: Android en iOS
- Ontwikkelaar: Nature Guides
- € 14 – 17

BirdNET

Hulp bij de herkenning van een vogelgeluid nodig? BirdNET helpt je in het veld. Zodra je de app opstart, gaat de opname lopen. Je selecteert het stukje in het sonogram om te analyseren en de app vertelt welke soort(en) er waarschijnlijk te horen zijn. Dankzij machine learning is BirdNET al heel accuraat. Je moet er niet meteen op blindvaren, maar de app helpt heel goed met zoeken.

Tip een app

We noemen hier slechts een selectie van apps die handig zijn voor Nederlandse vogelaars. Er zijn natuurlijk nog veel meer vogelapps en mobiele websites die van pas kunnen komen bij je veldwerk. Zo is het invoeren van nestkaarten ook mogelijk via nestkaart.nl. Deze mobiele website is geschikt voor vogelwerkgroepen en werkt ook voor iOS. Waarnemingen voor telmee.nl en tuintelling.nl kun je ook met je smartphone invoeren. Internationaal worden de apps van Cornell Lab of Ornithology ook veel gebruikt. Denk aan de apps Merlin Bird ID en eBird.

Gebruik je zelf een fijne app? Laat het ons gerust weten via redactie@sovon.nl, zodat we de tip verder kunnen verspreiden.

- Beschikbaar voor: Android en iOS
- Uitleg over gebruik: birdnet.cornell.edu
- Ontwikkelaar: o.a. Cornell Lab of Ornithology
- Gratis

BirdSounds Europe

Van 436 Europese vogels staan de zang en verschillende typen roepjes in deze app. De geluiden zijn van hoge kwaliteit. Boven het lijstje geluiden staat telkens een duidelijke foto.

- Beschikbaar voor: Android en iOS
- Ontwikkelaar: BirdingApps
- € 4,50 – 5,50

— Albert de Jong

Zakboekjes blijven handig voor snelle aantekeningen, situatieschetsen, eigen onderzoek en... de batterij is nooit leeg.

✂ Foto: Peter Eekelder

Broedvogeltellers opgeleid

In het voorjaar van 2021 werd er heel wat geoefend met broedvogeltellingen. In zeven regio's werden er BMP-cursussen gegeven: in Friesland, de Noordoostpolder, het Wormer-Jisperveld en Ilperveld, in de Nieuwkoopse Plassen, de Achterhoek, bij Eindhoven en Weert. De tellers van de Hoge Veluwe werden via opfrisavonden bijgepraat en gaan volgend seizoen verder met een volledige cursus. Elders in Gelderland werden nieuwe broedvogeltellers individueel opgeleid. In de Alblasserwaard gingen vogelaars onder begeleiding op pad om te oefenen met een MUS-telling.

Vanwege de coronamaatregelen werden de cursusavonden digitaal gegeven. Dat was soms even wennen en ook wat minder gezellig. Maar er waren ook voordelen, zoals het ontbreken van reistijd. De aanpak in het veld was als vanouds, al waren de praktijkgroepjes kleiner en werd er vooral in duo's geoefend. In totaal hebben we zeker 142 vogelaars opgeleid.

Suzan (midden) tijdens een praktijkochtend in natuurgebied de Groene Jonker.

✓ Foto: Albert de Jong

Suzan van Steenwijk uit Zevenhoven deed mee aan de BMP-cursus in de Nieuwkoopse Plassen en omgeving.

Hoe wist je van de cursus af?

Telcoördinator Joop Verbruggen heeft me aangemeld. Hij vroeg of ik iemand kon vervangen in het BMP-gebied van de Groene Jonker en dat wilde ik heel graag. Het is een droom om zo'n gebied en zijn bewoners goed te leren kennen.

Wat heb je geleerd?

Teveel om op te noemen. Mijn kennis van moerasvogels is met sprongen vooruit gegaan en territoriaal gedrag van de vogels kan ik nu beter herkennen en interpreteren. De broedcodes zijn ondertussen gesneden koek. Het luisteren naar vogels is een gewoonte aan het worden; ik kan er niet meer mee stoppen.

Je telt mee in een BMP-gebied. Welke nieuwe inzichten ga je gebruiken?

Dat we zorgvuldig een telschema maken met de datumgrenzen in het achterhoofd. Ik ga doortrekkende groepjes vogels niet meer invoeren en de telrichtlijnen op de website van Sovon vaker raadplegen.

De theorieavonden werden digitaal gegeven. Hoe beviel dat?

Ik vond het erg plezierig om in mijn huiskamer les te krijgen. De theorieavonden waren laagdrempelig en compact en er was genoeg ruimte voor interactie. Een groot deel van mijn medecursisten heb ik nooit live gezien. Toch heb ik de indruk dat ik iedereen wel zo'n beetje heb leren kennen.

Wat was je mooiste moment tijdens de praktijkochtenden?

Tijdens één van onze rondjes dachten we een Puttertje te horen. We werden wel vaker op het verkeerde been gezet door Blauwborsten en Rietzangers die andere vogels imiteerden. Dus keken we extra goed. Een medecursist zag en hoorde al snel dat het een Bosrietzanger was. De eerste van het jaar! Dan maakt je hart een sprongetje.

Wat viel je tegen?

Misschien jammer dat de cursus zo kort is. Ik zou nog wel een paar ochtenden samen willen tellen. Vroeg opstaan is geen straf voor mij.

Wie zou je de cursus aanraden?

Ik gun de cursus aan iedereen die een BMP-gebied telt of daar interesse voor heeft. Ik heb in de praktijk veel opgestoken van medecursisten. Er deden zeer ervaren tellers en nieuwkomers mee.

— Albert de Jong

Recent geschreven

Sinds de jaren 80 zien we in heel Europa een afname van veel vogelsoorten. Veel voorkomende en wijdverspreide broedvogelsoorten die het hele jaar in Europa verblijven, zoals Startmees, Huismus en Veldleeuwerik, nemen af. Maar ook trekvogels die ten zuiden van de Sahara overwinteren dalen in aantallen, bijvoorbeeld Fitis, Paapje en Koekoek. Om de juiste beslissingen te nemen rond de bescherming van deze soorten, is het belangrijk om te weten waar het misgaat. Dat is op zo'n grote geografische schaal met zowel stand- als trekvogels een enorme uitdaging.

Als je in de Europese broedgebieden locaties zou kunnen identificeren waar het gros van de voorkomende broedvogels het slecht doet, ongeacht hun trekgedrag, zou je met gerichte, lokale beschermingsmaatregelen de situatie wellicht kunnen verbeteren. Maar dat werkt alleen als de omstandigheden ter plekke ook van invloed zijn op het lokale broedsucces en/of de sterfte die aan die afnames ten grondslag liggen. Morrison *et al.* (2021) hebben daarom onderzocht in hoeverre lokale populatietrends van soorten samenhangen met trends in broedsucces en overleving in die gebieden. Hierbij maakten zij gebruik van broedvogeltellingen zoals die in heel Europa worden uitgevoerd (samengebracht via het Pan European Common Bird Monitoring Scheme, www.pecbms.info) en data over reproductie en overleving (European Constant Effort Sites Scheme). Hierbij werden ook de Nederlandse gegevens van het BMP en CES opgenomen.

Voor het CES-project worden vogels geringd met als doel op gestandaardiseerde wijze informatie te verzamelen over demografische processen (overleving, reproductie, dispersie) die kan bijdragen tot het verklaren van veranderingen in vogelpopulaties. Foto: Marcel van Kammen

Het bleek inderdaad zo te zijn dat op plekken waar trekvogels een positieve aantalsontwikkeling lieten zien, dit ook het geval was voor de meeste standvogels. En omgekeerd, op de locaties waar trekvogels gemiddeld afnamen, gold dat ook voor de standvogels. Bovendien bleek dat op de 'goede' locaties, dus waar zowel stand- en trekvogels overwegend positieve aantalsontwikkeling lieten zien, consequent veel jongen uitvlogen. Op 'slechte' locaties werden juist weinig jongen grootgebracht. Soorten met verschillende trekstrategieën die naast elkaar voorkomen in het broedgebied waren dus wat betreft reproductie en aantalsontwikkeling vergelijkbaar. Voor hun overleving gold dit overigens niet.

De bevindingen van Morrison *et al.* laten zien dat gerichte, lokale beschermingsacties in de broedgebieden zich in eerste instantie het beste op het verbeteren van de reproductie kunnen richten. Een volgende stap is om te onderzoeken op welke manier de omgevingscondities verschillen tussen de 'goede' en 'slechte' locaties. Zo kunnen er dan gericht beschermingsmaatregelen worden geïdentificeerd.

Morrison *et al.* 2021. Covariation in population trends and demography reveals targets for conservation action. *Proc. R. Soc. B.* 288: 20202955. <https://doi.org/10.1098/rspb.2020.2955>

Meer lezen? De eerste auteur schreef een blog over het onderzoek: <https://bit.ly/3bFr3MQ>

Koekoek – beeld van een onverwachte gast

Vier Europese koekoek-experts verzamelden verhalen, achtergronden en de nieuwste feiten over de koekoek. Het boek beschrijft de ecologie, biologie en gedrag, maar ook folklore en cultuur, broedparasitisme, onderzoek, bescherming en bedreigingen.

Met spectaculaire natuurfoto's van de prijswinnende fotograaf Oldich Mikulica die bijzonder koekoekgedrag laten zien, veelal niet eerder getoond. Een prachtig kijk- en leesboek.

160 p., hardcover, KNNV Uitgeverij

Prijs leden en niet-leden: van € 14,95 voor € 9,95

Nederlandse vogels in hun domein

Het fraai uitgevoerde Nederlandse vogels in hun domein behandelt de algemene en karakteristieke vogelsoorten die thuishoren in de veelheid aan Nederlandse landschappen: van wad tot stad. Dit boek leidt je langs kust & duin, zoetwater & moeras, heide & hoogveen, bos, boerenland en stedelijk gebied. Waarom komen deze vogelsoorten hier voor? Wat

is de invloed van de mens op het landschap en dus op de vogels die erin voorkomen? Wat moet verbeterd worden om de basiskwaliteit van de domeinen te waarborgen?

Een must-have voor vogelliefhebbers, beheerders en beleidsmedewerkers.

680 p., hardcover, KNNV Uitgeverij

Prijs: € 74,95

Ledenprijs: € 67,50

Recent is ook onze webwinkel in een nieuw jasje gestoken met een ruime, frisse opzet. Kijk maar eens op sovon.ccvshop.nl/ Sovon-leden krijgen op veel producten 10% korting als ze de kortingscode 'SOVONLID21' invullen.

Vogelatlas van Nederland

De Vogelatlas van Nederland toont de veranderingen en laatste stand van zaken omtrent de vogelpopulaties in ons land. Een indrukwekkend naslagwerk met fraaie foto's, kaarten en grafieken. Onmisbaar voor iedere vogelliefhebber!

640 p., hardcover, Kosmos

Prijs: € 60,-

(inclusief lidmaatschap betaal je € 54,95!)

Ledenprijs: € 39,95

Via de webwinkel van Sovon kun je ook profiteren van korting bij partners of het onderzoek van Sovon steunen met een aankoop:

Optiek: 10% korting bij het Vogelinformatiecentrum Texel

Leden en vrijwilligers van Sovon ontvangen 10% korting op een verrekijker of telescoop van het merk Meopta of Bynolyt, besteld bij het Vogelinformatiecentrum Texel.

De webwinkel van Sovon is er speciaal voor leden, vrijwilligers en iedereen die meer wil weten over vogels en vogelonderzoek. Leden krijgen 10% (of meer) korting. Je bent al lid vanaf € 15,- per jaar: ga voor meer info naar sovon.nl/lidmaatschap.

Gewilde dieren

Dit boek laat een overzicht zien van geslaagde en minder geslaagde herintroducties in Nederland: van otter tot korhoen, van raaf tot veldparelmoervlinder. Ook is er aandacht voor de kaders rond herintroducties, afwegingen bij natuurbeheer en rewilding-plannen. Gewilde dieren staat vol met fascinerende verhalen over ideeën, fantasieën, tegenslagen, frustraties, hoogtepunten en overwinningen. Een absolute aanrader voor natuurliefhebbers, beleidsmakers en onderzoekers.

288 p., hardcover, KNNV Uitgeverij

Prijs: € 27,95

Ledenprijs: € 25,00

Sovon zoekt een

bestuurslid met juridische achtergrond

Bij voorkeur expertise in intellectueel eigendomsrecht (auteursrecht) en affiniteit met het werken met vrijwilligers e/o natuur. Het betreft een onbezoldigde functie.

Meer informatie op sovon.nl/vacatures.
Reageren kan tot uiterlijk 27 augustus 2021.

Voorintekening Avifauna Zeelandica binnenkort van start

Eind november verschijnt de Avifauna Zeelandica, een must-have voor alle liefhebbers van de Zeeuwse vogelen. Maar liefst twee kloeke delen dik, bijeengehouden in een mooie cassette. De Avifauna Zeelandica is niet zo maar een Avifauna, het bevat veel meer dan dat: vogels die zijn verdwenen uit Zeeland, de nieuwkomers, streeknamen, vogels en mensen in het verleden, vogels als verzamelobject of voedsel, het landschap waarin zij leven, vogeltrek, ringonderzoek, de geschiedenis van vogelonderzoek en -bescherming, vogelwerkgroepen en verenigingen, oude en jonge vogelaars, de ontwikkeling van de vogelbevolking van de grote Zeeuwse wateren, het stedelijke gebied en het boerenland. Een compleet overzicht dus.

Van 15 juli tot 15 oktober geldt er een speciale voorintekeningprijs. Ook daarna is de Avifauna Zeelandica voor vrijwilligers en leden met korting verkrijgbaar.

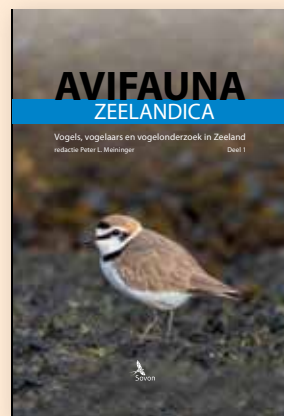
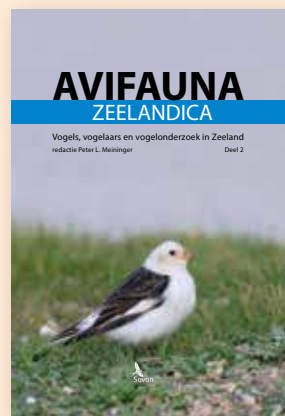
Voorintekeningprijs: € 44,50

Ledenprijs: € 49,50

Winkelprijs: € 59,50

Prijzen zijn exclusief verzendkosten. Voor Zeeland, Vlaanderen en de Zuid-Hollandse eilanden zijn diverse afhaalplaatsen beschikbaar. Je kunt bij je bestelling aangeven waar je je exempla(r)en komt ophalen!

Voor meer informatie en bestellen: ga naar sovon.nl/AZ.

Recent verschenen

Handboek vogels in vlucht

Dit is de eerste vogelgids voor de herkenning van Europese zangvogels in vlucht, met meer dan 1.850 kleurafbeeldingen. Tomasz Cofta vogelillustrator en auteur combineert illustraties die de belangrijkste vorm- en kleurkenmerken tonen, met een reeks foto's die voor elke soort het vliegbeeld laten zien. De soortbeschrijvingen zijn kort en essentiële informatie over vliegwijze en structuur wordt nauwkeurig weergegeven. Boven-

dien worden vluchtroepen beschreven en weergegeven in sonogrammen.

496 p., € 39,95, KNNV-Uitgeverij

De mooiste vogelkijkgebieden van Nederland en België

Wie van vogels houdt en er graag op uittrekt, vindt in 'De mooiste vogelkijkgebieden van Nederland en België' van doorgewinterde vogelaar Ger Meesters de beste gebieden in Nederland en Vlaanderen om vogels te spotten. Dit kunnen natuurgebieden zijn, maar ook dijken, rivieroevers, plassen of parken. Met kaartjes, suggesties voor fiets- en wandelroutes en uitgebreide beschrijvingen van de vogelsoorten die onderweg te zien zijn. Kortom, een praktische gids voor alle natuurliefhebbers die nieuwe, mooie plekken willen ontdekken waar vele vogels zich thuisvoelen.

208 p., € 22,50, Kosmos Uitgevers

De hooivogel

Waarom de grutto uit Nederland vertrekt

Gerrit Gerritsen heeft de gloriejaren van de Grutto meegemaakt én de daarop volgende afname van het aantal exemplaren. Hij werkt al zijn hele leven aan de bescherming van de Grutto in het veld en achter zijn bureau. Hij reisde de Grutto achterna van de broedgebieden op IJsland tot de overwinteringsgebieden in Afrika. In de hooivogel beschrijft hij de reizen, maar ook het gevecht met overheden, zuivelcoöperaties en Franse jagers om de Grutto te redden en ervaart 'weiwoede', een ernstige vorm van landschapspijn.

224 pag., € 22,50, Noordboek

Sinagote

Het levensverhaal van een lepelaar

In dit boek gaat het om een vrouwtje van Vlieland met in haar naam het woordje 'Sina', de Bretonse naam van het dorp waar ze ieder najaar heen trekt. Dit verhaal gaat over meer Lepelaars dan alleen Sinagote. Het boek gaat over de connecties tussen Lepelaars onderling, maar ook over de connecties tussen gebieden in

Europa en Afrika en tussen mensen die in de gebieden wonen en werken. Sinagote, het levensverhaal van een Lepelaar vertelt over het belang om bij de bescherming van onze trekvogels verder te kijken, te denken en te doen dan onze landsgrenzen. Auteurs: Theunis Piersma, Petra de Goeij, Willem Bouten & Carl Zuhorn.

224 pag., € 22,50, Noordboek

De fuut

De Fuut is tegenwoordig een heel normale verschijning in onze meren en plassen, maar het ging in Nederland niet altijd zo goed met de Fuut. In de jaren zestig van de vorige eeuw maakte men zich nog zorgen om zijn voortbestaan. Toename van het aantal vissen, beschermingsmaatregelen en nieuwe wetgeving hielpen: het aantal Futen nam overal toe. Langzamerhand veranderde de Fuut van een schuwe vogel in een vogel die zijn

nest niet alleen bouwt in rustige meren en plassen, maar ook in steden. Tegenwoordig nestelen er maar liefst ruim 13.500 in ons land. Jan Johan Vlug wijdde zijn hele ornithologische leven aan de Fuut en besteedt in deze monografie ook veel aandacht aan diens familieleden.

470 pag., € 24,99, uitgeverij AtlasContact

De Scharrelaar 2021/1

Vogeltijdschrift voor lezers

Een nieuwe lente, een nieuwe Scharrelaar! De lente-editie van De scharrelaar staat weer boordevol

met gedichten, verhalen en beschouwingen over vogels in binnen- en buitenland.

In deze editie van De scharrelaar staan onder meer bijdragen van Remco Daalder, Marja Vuijsje, Rob Bijlsma, Geert van Istendael, Kester Frieriks, en Alexander Reeuwijk.

De illustraties, als altijd in zwartwit, zijn van beeldend kunstenaar O.C. Hooymeijer, bekend van De nieuwe gids voor de niet-bestaande vogels van Europa.

142 pag., € 15,99, uitgeverij AtlasContact

Jaar van de Wulp resulteert in Limosa themanummer

Foto: Rick van der Kraats

2019 was het Jaar van de Wulp. Naast een stukje *datamining*, gaf Sovon binnen de lopende monitoringsprojecten extra aandacht aan de Wulp. Broedvogeltellers schonken in het voorjaar meer aandacht aan het alarmeren van Wulpen, ganzen tellers tekenden in het najaar en in de winter ook de Wulpen op kaart in en slaapplaattellers gingen er vaker op uit om Wulpen op slaapplaatsen te tellen.

Het uitpluizen van de wulpendata in onze broedvogel- en niet-broedvogeldatabases leek al gauw te resulteren in twee artikelen in Limosa: eentje over de Wulp als broedvogel in Nederland, de andere over de Wulp als doortrekker en wintergast. Door enkele wulpenonderzoekers te vragen ook artikelen te schrijven, ontstond het plan voor een bescheiden Limosa-themanummer over de Wulp. Dat is er nu in de vorm van een dubbeldik tijdschrift.

De 'wulpenlimosa' is opgedeeld in twee secties over respectievelijk broedende Wulpen in ons land en Wulpen als doortrekkers en wintergasten. Naast de overzichtsartikelen van Sovon, gaat bij de broedvogels aandacht uit naar de goed onderzochte broedpopulatie in West-Overijssel en naar intensieve nestbescherming in Drenthe. Bij de doortrekkers zijn er artikelen over gezenderde Wulpen van de Duitse broedpopulatie in Nederland, over het scoren van rui bij aanvliegende Wulpen op de slaapplaats en de risico's van windturbineparken op zee voor trekkende Wulpen.

Kortom, een goed gevuld themanummer met zeven wulpenstukken en ook de rubriek 'Andermans Veren' die geheel in het teken staat van internationaal wulpenonderzoek. Lees ze!

— Romke Kleefstra

BLUE ELEPHANT
VOGELREIZEN
droombestemmingen voor beginnende én doorgewinterde vogelaars
GROEPEN
INDIVIDUEEL
FOTOGRAFIE
www.blue-elephant.nl

Limosa 94-1-2

Artikelen:

- Broedende Wulpen in Nederland: verspreiding, aantalsontwikkeling en broedsucces van een steltloper in zwaar weer (R. Kleefstra e.a.)
 - De broedbiologie van Wulpen in West-Overijssel (G. Gerritsen)
 - Nestbescherming en habitatgebruik van gezenderde kuikens geven inzichten voor bescherming van Drentse Wulpen (H.J. Ottens e.a.)
 - Overwinterende en doortrekkende Wulpen in Nederland: trends in aantallen en verspreiding sinds de jaren zeventig (R. Kleefstra e.a.)
- Lopend Onderzoek:*
- De zuidwestelijke Delta is een belangrijk rust- en overwinteringsgebied voor Wulpen van de Noord-Duitse broedpopulatie (H. Kruckenberg e.a.)
 - Kan de turn-over van Wulpen op een slaapplaats afgeleid worden uit de handpenrui? (J.F. Altenburg e.a.)
 - Wulpentrek over zee: een studie naar vliegbewegingen en vlieggedrag in relatie tot nieuwe windparken op zee (R.C. Fijn e.a.)

Verwacht in één van de volgende nummers:

Het opperarmbeen als hulpmiddel bij identificatie vogels, Boerenzwaluwen met pesticiden, broedzorg en dieet Wespandief, Boomleeuweriken op braakliggend terrein, vogels als verkeersslachtoffers, broedende Lachsterns Marker Wadden, fenologie Boerenzwaluw, juveniele en adulte Grote Zilverreigers op slaapplaatsen, 's nachts foeragerende Kokmeeuwen, sexratio Kuif- en Tafeleend en meer.

Redactieadres: Romke Kleefstra • Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 • 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl • tel.: 024-7 410 410

agronatura
Vogels vliegen, wij niet!

	2021	2022
Zweden	Falsterbo (vogeltrek)	
NIEUW: Duitsland/Polen	Havelland & Oderdelta (Grote trap & Kraanvogels)	sept-okt
NIEUW: Frankrijk	Vercors & Savoie (Dwerguil & Sneeuwhoen)	okt
Spanje	Extremadura en Gredos	jan & apr
Polen	Oderdelta en Slonsk (Zeearenden)	apr
Roemenië	Donaudelta, Vadu, Histria	apr & mei
Frankrijk	Camargue, Gorges en Causses	apr-mei
Polen	Biebrza en oerbos Bialowieza	mei
NIEUW: Spanje	Picos de Europa & Santona	mei
Engeland/Schotland	Farne Islands, Bass Rock, Cheviot Hills	mei & jun
Spanje	Spaanse Pyreneeën & Monegros	jun

In Polen en Spanje ook individuele reizen en maatwerk voor eigen groepjes

agronatura.nl 085-7853820 info@agronatura.nl

Meer te ontdekken.

Seeing beyond

ZEISS Victory SF 32

'Meer' is het sleutelwoord in natuurobservatie. Meer ontdekken, meer details zien en meer vogelsoorten identificeren aan de hand van het unieke verenkleed, kleuren en andere details. Het zeer brede gezichtsveld, de levensechte kleurweergave en unieke ergonomie van de ZEISS Victory® SF 32 maakt dit mogelijk. De Victory SF 32 is zo ontworpen dat u zelfs de best verborgen vogels kunt vinden en observeren om ze duidelijk te kunnen identificeren, zowel in het riet, de struiken of het bos.

zeiss.nl/natuur

NL PURE 32
EEN MET DE
NATUUR

SEE THE UNSEEN

SWAROVSKI
OPTIK

Vogels kijken met

TEXEL

VOGELINFORMATIECENTRUM

Dé specialist in verrekijkers & telescopen voor vogelaars

Het Vogelinformatiecentrum is optiekpartner van Sovon

TX 8x42HD eigen
TX 10x42HD Texelse kijker

SWAROVSKI
OPTIK

Verzendservice

Wij versturen verrekijkers door geheel Nederland. wilt u vanaf huis, online een verrekijker aanschaffen, kijk dan eens in onze webshop. Heeft u dan nog vragen, neem dan gerust contact op. Ook telefonisch of per mail kunnen wij u de verschillen goed uitleggen zodat u zeker weet dat u de juiste verrekijker of telescoop besteld.

zelf testen | deskundig advies | scherpe prijs | gratis schoonmaken

Kom langs en test zelf alle verrekijkers in onze vogelrijke tuin

www.vogelinformatiecentrum.nl

Kikkertstraat 42 1795 AE De Cocksdorp Texel
+31 (0) 222 316249 | info@natuurdigitaal.nl

**GEHELE JAAR
GEOPEND**

**MAANDAG T/M ZATERDAG
10.00-18.00 UUR**

U ziet meer met veldshop.nl

optiek, ringmateriaal,
audiorecorders, boeken,
kleding en outdoor-uitrusting

meopta

MeoPro 8x42 HD

- 8X32 HD € 509,-
- 10X32 HD € 529,-
- 8X42 HD € 559,-
- 10X42 HD € 589,-
- 8X56 HD € 649,-

Speciale actie voor leden en tellers van **Sovon**:

Koop nu een Meopta verrekijker of telescoop en ontvang 10% korting op uw aankoop. Per verkochte kijker doneert Meopta bovendien 25 euro aan Sovon t.b.v. vogelonderzoek.

Kijk snel op www.sovon.nl/kortingmeopta

Deze actie is een samenwerking van **Meopta, Sovon en Het Vogelinformatiecentrum op Texel.**

Alle **Meopta** verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld.

In de grote verrekijkertest van Roots kreeg de **MeoPro HD 8x42** het "**Beste Koop**" predicaat.

EUROPEAN
OPTICS
since
1933

Technolyt®

E info@technolyt.nl • T +31(0)75 647 45 47 • I Technolyt.nl

meopta.com

Prachtige zangers

Foto: Theo Verstrael

Melancholisch, muzikaal en vol met variaties. Met zijn prachtige repertoire aan zang maakt de Merel indruk op zijn partner en wij kunnen daarvan meegenieten. Zo beschouwt menig Nederlander het als een van de mooiste geluiden van de natuur.

De Merel begint al vroeg in het jaar te zingen en gaat het gehele voorjaar door. De oranje snavel die fel tegen het zwarte verenkleed afsteekt, gaat druk op en neer. 's Ochtends vroeg, wanneer het nog donker is, en 's avonds in de schemer. Meestal hoog vanaf de daken of boomtoppen. Ook buiten het broedseizoen is de vogel te horen, maar stiller, bijna fluisterend. Ooit een trekvogel, tegenwoordig blijft de Merel het hele jaar dicht in de buurt.

Decennialang ging het de zwarte vogel voor de wind. Tuinmerels, stadsmereels, bosmerels. In ieder habitat konden ze uit de voeten. Daar lijkt nu verandering in te zijn gekomen, want de Merel is op zijn retour. Hoe dit komt weten we nog niet precies en daarom is het extra belangrijk om deze soort in de gaten te houden. Zal het ze lukken om er bovenop te komen? Hopelijk wordt de melancholische zang geen afscheidslied.

— Marwa Kavelaars